

UDK
UDC

911.3:32 (497.1/45) = 865

REGIONALNA PREOBRAZBA S SLOVENCMI POSELJENEGA
OBMOČJA OB ITALIJANSKO-JUGOSLOVANSKI MEJI V ITALIJI

Vladimir Klemenčič*

S Slovenci poseljeno območje ob italijansko-jugoslovanski meji v Italiji doživlja v zadnjih dveh desetletjih tako intenzivno geografsko preobrazbo kot redko katero obmejno območje v Evropi. Pretežno agrarno, s Slovenci homogeno poseljeno podeželje z narodnostno mešanimi centralnimi kraji, Trstom (Trieste), Gorico (Gorizia) in Trbižem (Tarvisio) se je preoblikovalo v dokaj urbanizirano narodnostno mešano, mednarodno prometno-tranzitno obmejno območje. K temu so prispevali dejavniki politične, družbeno-gospodarske in prirodnogeografske narave, ki zaradi razlik v načinu njihovega delovanja glede na intenzivnost, dinamičnost in medsebojno prepletenost vplivajo na notranjo prostorsko zdiferenciranost obmejnega območja (1).

Med politične dejavnike sodijo izoblikovanje italijansko-jugoslovanske meje po drugi svetovni vojni v neposrednem zaledju Gorice in Trsta in odprtost državnih meja na tem območju z gosto posejanimi mejnimi prehodi (9 mednarodnih, 11 stalnih mejnih prehodov, 33 sezonskih in maloobmejnih prehodov ter 2 sezonska planinsko-turistična mejna prehoda (2)).

Med gospodarske dejavnike sodi pospešen gospodarski razvoj na širšem evropskem, severnojadranskem-alpsko-panonskem ter na tem obmejnem območju. Posledica tega so intenzivni blagovni, osebni in turistični tokovi in premiki v obeh smereh. K živahnosti blagovnih tokov prek italijansko-jugoslovanske in italijansko-avstrijske meje prispeva bližina evropsko pomembnega tržaškega pristanišča in gospodarsko razvita Severna Italija, ki ima svoje tržišče v Vzhodni, Srednji in Jugovzhodni Evropi, pa tudi v državah drugih kontinentov. Na ugoden gospodarski razvoj vplivajo meddržavni gospodarski dogovori med Italijo in Jugoslavijo o pospeševanju gospodarskega razvoja na obmejnih območjih, tako glede maloobmejnega prometa in dvolastništva ter možnostmi obmejnega prebivalstva, da nakupuje potrošno blago na obeh straneh odprte meje (3).

Vse to je prispevalo k intenzivni gradnji mestno-komunalnih, pristaniških in obmejnih infrastrukturnih objektov, ki se širijo na še nedavno

* dr., redni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

čisto agrarnem slovenskem podeželju v zaledju Trsta, Gorice in Trbiža v smeri proti državni meji. Agrarni prostor, ki je na obmejnem območju skoraj v celoti v posesti slovenskega prebivalstva, se vedno bolj zožuje s širjenjem mestnih teritorijev Trsta, Gorice in Trbiža ter z gradnjo različnih infrastrukturnih objektov na obmejnih prehodih. Med velike porabnike agrarnega prostora sodi tudi gradnja »avtoportov« pri Fernetičih (Ferneti), Štandrežu (S. Andrea) pri Gorici ter pri Kokovem (Coccau) pri Trbižu (3 a). Ob mednarodnih mejnih prehodih nastajajo specifična urbana jedra z obsežnim zazidanim prostorom zgradb obmejne carinske službe, špedicij, turističnih agencij, menjalnic ter gostinskih in trgovskih obratov. K širjenju urbanega prostora je vplivala poleg gostega cestnega omrežja, naftovoda, plinovoda in električnih daljnovodov tudi gradnja večjega pristanišča za nafto pri Zavljah (Aquilinia), industrijskih con na območju vaških zemljišč slovenskih vasi Doline (San Dorligo della Valle) pri Trstu in Štandrežu pri Gorici, begunskih naselij na slovenskem podeželju Tržaškega Krasa med Devinom (Duino), Nabrežino (Aurisina), Opčinami (Villa Opicina) in Trstom ter na območju Štandreža pri Gorici. H krčenju slovenskega agrarnega prostora je prispevala tudi prodaja zemlje mestnemu prebivalstvu za izgradnjo počitniških hiš (vikend hiš), ki se postopoma spreminjajo v stalna bivališča mestnega, večinoma italijanskega prebivalstva (4).

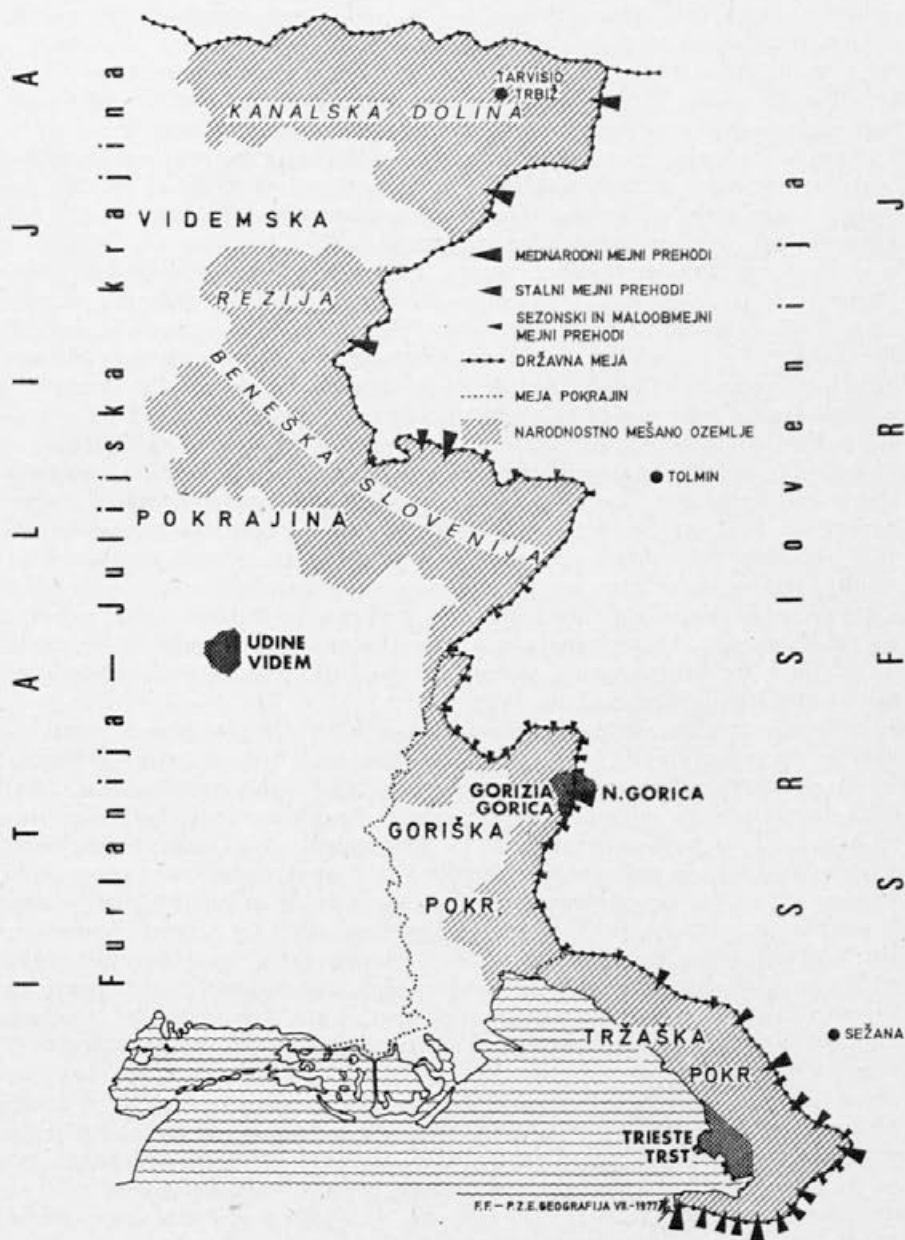
Zaradi odtujevanja zemlje se skoraj v nobenem območju kmetijsko gospodarstvo ni uspelo modernizirati in komercializirati. Skoraj povsod se je ohranila razdrobljena zemljiška posest, ki je na večini kraških območij Tržaškega in Doberdobskega Krasa v procesu odmiranja z značilnimi potezami preobražanja kmečkih v polkmečke obrate, le-ti pa vse bolj opuščajo obdelavo zemlje in živinorejo. Le maloštevilni kmečki obrati so se specializirali v povrtninarstvo ali vinogradništvo ali živinorejo, v Goriških Brdih pa v vinogradništvo in sadjarstvo. Plodna, zlasti za pridelavo povrtnin in sadja primerna Goriška ravnina doživlja zaradi teritorialnega širjenja Gorice, gradnje obmejne infrastrukture, cestnega omrežja ter industrijske cone zmanjševanje obsega kmetijskih površin in s tem nazadovanje v kmetijskem gospodarstvu (5, 6, 7, 8).

V Beneški Sloveniji, kjer je bila kmetijska zemlja že zaradi stoletnega tradicionalnega sezonskega zaposlovanja aktivnega prebivalstva v tujini, izpostavljena nenehnemu drobljenju, je prišlo v času do druge svetovne vojne do tako močne razdrobljenosti posesti, da kmetijstvo zaradi maloobsežnih parcel na razgibanem hribovitem svetu ni bilo več racionalno in zato ni nudilo niti skromne osnove za preživljanje kmečkih družin (9, 10, 11, 12, 13).

V Kanalski dolini so se v narodnostno mešanih vaseh, na primer v Ukvah, Ovčji vasi in Zabnicah sicer ohranili kmečki in polkmečki obrati v nekoliko večjem številu kot v ostalih obmejnih območjih, vendar lahko tudi tu zasledimo postopno nazadovanje v živinorejo usmerjenega kmetijstva, ki je še danes kot redke primer vezano na pastirsko izrabo planin (14, 15).

Nove urbane funkcije v obmejnem prostoru in razvoj neagrarnih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti vplivajo na dokaj hitro po-

S SLOVENCI IN ITALIJANI POSELJENO OBMEJNO OBMOČJE V ITALIJI

klicno preusmeritev velikega dela slovenskega prebivalstva iz kmečkega v nekmečke poklice. Večina prebivalstva Tržaškega Krasa, Goriške ravnine, Goriških Brd in Kanalske doline je zaposlena v krajih zaposlitve na območju Trsta, Gorice in Trbiža. Slovenci z Doberdobskega Krasa so zaposleni kot dnevni migranti večinoma izven narodnostno mešanega ozemlja v industriji Tržiča (Monfalcone). Tudi Beneški Slovenci iz zahodnega dela Beneške Slovenije so deloma zaposleni kot dnevni migranti (»pendolarji«) izven narodnostno mešanega ozemlja v krajih sosednje Furlanije. Skoraj večina aktivnega prebivalstva iz notranjosti Beneške Slovenije si mora zaradi poklicne preusmeritve iskati sezonsko ali pa stalno zaposlitev v Severni Italiji, zahodnoevropskih državah, Svici, Franciji, ZR Nemčiji, pa tudi izven Evrope.

Proces regionalne preobrazbe na s Slovenci poseljenem obmejnem območju spremljajo nove tendence oblikovanja socioekonomske strukture, ki so značilne za prebivalstvo razvite in mobilne urbano-industrijske družbe. Ta proces terjaja za slovensko narodno skupnost kot avtohtono narodnostno manjšino nove oblike njene zaščite, ki morajo biti v razviti urbani družbi zasnovane na vsebinsko drugačnih temeljih kot pa v pogojih tradicionalne manj razvite statične agrarne družbe. Odpirajo se vprašanja načinov oziroma upravičenosti odtujevanja zemlje manjšinskemu prebivalstvu, smotrnosti spreminjanja z manjšino poseljenega agrarnega v neagrarni prostor in usklajenosti z razvojem socioekonomskih struktur večinskega naroda. Poseben problem je enakopravno razvijanje jezika in kulture pri manjšini in pri večinskem narodu ter obojega ustrezno potrebam družbenoekonomskega in tehnološkega razvoja na celotnem narodnostno mešanem poselitvenem prostoru in to ne glede na odstotek ter spreminjanje odstotka pripadnikov manjšine v odnosu na celokupno število prebivalstva (16).

Analize vzrokov in posledic odtujevanja zemlje slovenskemu prebivalstvu so pokazale, da je le-to v preteklih obdobjih pogostoma služilo le kot sredstvo asimilacijskega pritiska na slovensko prebivalstvo. Med take primere sodi odtujevanje slovenske zemlje za izgradnjo italijanskih naselij in industrijskih con na slovenskem tržaškem in goriškem podeželju. Le-to je pritegnilo k naselitvi italijansko prebivalstvo in vplivalo na spremembo etnične sestave v škodo slovenske manjšine. Novonastali neagrarni, gospodarski in infrastrukturni objekti ter širjenje upravnih služb zaradi obmejne funkcije, so dali zaposlitev le delu zaposlitve potrebnega slovenskega prebivalstva. Del tega slovenskega prebivalstva se ni mogel zaposliti na novih delovnih mestih zato, ker ni imelo ustreznih, za nova delovna mesta potrebne kvalifikacije. Vzroke temu lahko najdemo v zaostajanju razvoja, strukture in omrežja slovenskega za italijanskim šolstvom. V prvih fazah urbanizacije v prvem desetletju po drugi svetovni vojni je našlo zaposlitev večinoma le nekvalificirano slovensko prebivalstvo. Na delovnih mestih, ki so zahtevala višjo kvalifikacijo, so se pa zaposlovali pripadniki večinskega naroda iz bližnjih mest ali pa doseljenci iz drugih italijanskih območij. Italijanski begunci, naseljeni v novih naseljih na slovenskem podeželju, so pa imeli celo prednost pri zaposlovanju.

V novejšem razdobju se zaposlitvena struktura pri slovenskem prebivalstvu na Tržaškem in Goriškem postopomaboljšuje. Med tistimi, ki so zaposleni v industriji, obrti, gostinstvu, trgovini, je vedno več kvalificiranih. Veča se tudi število Slovencev, ki imajo lastne obrtne in gostinske obrate, na Goriškem pa tudi lastna prevozniška podjetja. Ni pa še uspelo slovenskemu prebivalstvu, razen redkih izjem, prodreti na vodilna delovna mesta v gospodarstvu in gospodarskih združenjih; v upravnih službah so Slovenci zastopani z izredno nizkim deležem. V Beneški Sloveniji in Kanalski dolini je le delu slovenskega prebivalstva uspelo doseči stopnjo kvalificiranega delavca. Medtem ko se na Goriškem in Tržaškem s razvojem slovenskega šolstva in slovenskih javnih kulturnih ustanov ter kulturnih ustanov slovenske narodnostne skupnosti povečuje število visokoizobraženih, pa lahko zasledimo v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini pri slovenskem prebivalstvu šele skromne začetke oblikovanja tega sloja. Saj v Kanalski dolini in Beneški Sloveniji slovensko šolstvo sploh ne obstaja! Vzrokov in posledic za zaostajanje slovenskega prebivalstva v razvoju srednjih in višjih slojev urbane družbe je več. Eden od bistvenih je zaostajanje razvoja strukture in omrežja slovenskih šol za razvojem in strukturo italijanskih šol. Slovenske srednje šole so omejene na klasičen tip srednjih šol: na gimnazije, učiteljska, trgovske in ekonomske šole ter na zelo okrnjeno strokovno šolstvo tehničnih smeri.

Ker se ponekod ne izvajajo niti skromna določila o uporabi slovensčine v urbanih institucijah, ki nastajajo na zemlji, ki je bila še nedavno v posesti slovenskega prebivalstva, pomenijo primeri razlaščenja in krčenja kmetijskega prostora na slovenskem etničnem ozemlju utiranje poti asimilaciji slovenskega prebivalstva in ustvarjanju takega tipa narodnostno mešanega ozemlja, kjer razvoj slovenskega jezika in kulture ni enakopraven z jezikom in kulturo večinskega naroda, kar ne ustreza potrebam višje razvite urbane družbe na narodnostno mešanem obmejnem območju ob odprti meji (17). Medtem ko so s sorazmerno hitrim večanjem števila Slovencev s srednješolsko in visokošolsko izobrazbo in z vse intenzivnejšim in vsestranim povezovanjem tržaških in goriških Slovencev preko odprte meje z matičnim narodom v Sloveniji asimilacijske tendence vsaj do določene mere zavrte, pa tega za Beneške Slovence in Slovence v Kanalski dolini ne bi mogli trditi. V njihovi socio-ekonomski strukturi prevladujejo nižji sloji, saj na materinem jeziku ne morejo doseči na svojem avtohtonem poselitvenem prostoru niti osnovnošolske izobrazbe.

Čeprav je še težko govoriti o taki zaščiti slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, ki bi dejansko zagotavljala enakopraven položaj slovenskemu prebivalstvu z večinskim narodom, pa vendarle lahko ugotovimo, da se položaj slovenskemu prebivalstvuboljšuje, čeprav ponekod le v bolj skromni obliki, kot na primer v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini. Nemoteno uresničevanje Osimskega sporazuma, ki predvideva še intenzivnejše odpiranje državne meje in vzajemno pospeševanje družbeno-gospodarskega razvoja na obmejnih območjih na obeh straneh državne meje, zahteva izoblikovanje ustreznih določil za nemoten razvoj

slovenske manjšine (18). Ta bodo morala zagotoviti enakopraven razvoj slovenskemu jeziku in kulturi ter izenačevanje v razvojno socioekonomskih struktur slovenskega z italijanskim prebivalstvom ter tako prostorsko zaščito, ki bo zagotavljala racionalno spreminjanje funkcije in način izkoriščanja slovenskega poselitvenega prostora, ne da bi to oškodovalo slovensko manjšino.

Bibliografija — Bibliography

1. Vladimir Klemenčič, Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko-italijanske državne meje. Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Cankarjeva založba — CZP Primorski tisk — Založništvo tržaškega tiska, 1975, str. 505—515.

2. Valussi G., La funzione internazionale del confine italo-jugoslavo. «Quaderni», Centro Studi Economica-Politici »Ezio Vanoni«, Trst, št. 7, julij—december 1973, str. 5—18.

3. Pak Mirko, Oskrba v obmejnem prostoru.

(Opomba: Citati pod 3, 3 a, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 so bili referati na Simpoziju o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, ki ga je organiziral Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu, januarja 1977.)

3 a. Mitja Race, Problematika tovarnega postajališča na Fernetičih pri Trstu.

4. Lucian Volk, Družbeno-gospodarski premiki in slovenska narodnostna skupnost na etničnem ozemlju na Tržaškem (referat), Mednarodna konferenca o manjšinah v Trstu, julija 1974.

5. Marjan Klemenčič, Pavel Stranj, Vito Svetina, Analiza prostorskih, socialnogospodarskih in narodnostnih problemov na območju predvidene jugoslovansko-italijanske proste industrijske cone na Tržaškem Krasu.

6. Dorij Cupin, Sociogospodarski položaj Tržaške pokrajine s posebnim oziranjem na probleme Slovencev.

7. Jože Cej, Mirjam Koren, Mirko Primožič, Štandrež pri Gorici kot primer utesnjevanja določene družbene, gospodarske in narodnostne skupnosti.

8. Bratina Darko, Sociogospodarski položaj Goriške pokrajine s posebnim oziranjem na probleme Slovencev v Italiji.

9. Černo Viljem, Družbeno-gospodarski problem občine Bardo.

10. Marino Vertovec, Sociogospodarska struktura občine Grmek.

11. Ferruccio Clavora, Zaostalost in izseljenstvo.

12. Valentino Z. Simonitti, Prostorska problematika ob potresu v Beneški Sloveniji.

13. Enzo Marcon, Sociogospodarski problemi občine Dreka (Beneška Slovenija).

14. Mario Goriup, Sociogospodarska in nacionalna podoba prebivalstva v Ukvalih in Ovčji vasi (Kanalska dolina).

15. Salvatore Venosi, Jezikovna vprašanja Kanalske doline in struktura prebivalstva v Zabnicah.

16. Vladimir Klemenčič, Karel Šiškovič, Izhodiščna načela za vrednotenje sociogospodarskih in prostorskih problemov Slovencev v Italiji.

17. Aleš Lokar, Nekateri vidiki družbeno-gospodarske podobe Slovencev v Italiji.

18. Toussaint Hočevar, Meddržavna industrijska cona — teoretski in aplikativni vidiki.

19. Nodari P., L'area alpino-adriatica come regione centrale di frontiera (Carinzia, Slovenija, Friuli-Venezia Giulia), »Quaderni«, Centro studi economico-politici »Ezio Vanoni«, Trst, st. 2, januar—junij 1971, str. 12—25.

THE TRANSFORMATION OF THE BORDER AREA IN ITALY INHABITED BY SLOVENIANS ALONG THE ITALO — YUGOSLAV BOUNDARY

by Vladimir Klemenčič
(Summary)

The paper deals with the Italian Territory along the Yugoslav-Italian boundary which is inhabited by Slovenian population and has undergone, during the last two decades, such an intensive geographical transformation as hardly any border area in Europe. The once predominantly agricultural area with homogeneous rural Slovenian population flanked by central places with mixed nationality has been transformed into a rather urbanised zone with mixed population in this internationally important transit border area. The transformation was caused by several factors: political, socioeconomic and natural, which because of the variable relative intensity, dynamics and interdependence — still exercise an influence on the internal spatial differentiation of the border area.

The establishment of the new italo-yugoslav international boundary after World War II, running through their close hinterland, was a decisive political factor as well as the openness of this boundary, along which there are numerous border crossings-points (9 international and 11 other regular crossing-points; next to 33 crossing-points used with open permits only by the population living in the narrow border zones on both sides opened and which are only seasonally and, in addition, two more seasonal touristic crossing-points in the mountains).

The economic factor includes the accelerated economic development in Europe and, in particular, in the north adriatic and alpine-pannonian regions as well as on the border area itself. As the consequences of this development there are intensive flows of goods and people, of the labour-force and tourists in both directions across the numerous border crossing-points. The intensity of the goods flows across the italo-yugoslav and the italo-austrian boundary is enhanced by the proximity of the port of Trieste (of international importance) and of the developed northern Italy, with its hinterland and markets in the Eastern, Central and Southeastern Europe as well as in other continents. The favourable economic development is also influenced by the interstate economic agreements between Italy and Yugoslavia on the accelerated development in the border areas concerning local trade across the boundary, ownership of land on both sides and the arrangement for shopping by the population of the border zones in centres on both sides of the boundary.

The newly established border functions of urban centres have led to their expansion and to the loss of agricultural land and, consequently, of the territory owned by the local Slovenian population. Some former owners of the agricultural land thus had to switch to non-agricultural jobs.

Because Slovenian schoolsystem in the border area is not adequately developed and does not supply enough trained people for the urban society, the Slovenian minority is lagging behind the majority nationals in the social development. The newly created jobs, requiring higher training are therefore, to a large extent, filled with people belonging to the majority nationality and originating from the nearby urban centres or from planned Italian settlements within the homogenous Slovenian ethnical territory.

Because the Slovenian ethnical group has not been adequately protected with regard to language, culture, education, social status and inhabited space, its relative development on the socio-political plane has lagged behind that of the majority ethnical group.

It is expected that the active implementation of the Osimo Interstate Agreement between Italy and Yugoslavia will be a contribution to the further gradual improvement, which has set in during the last decade, of the position of the Slovenian ethnical group. The Agreement provides not only the definite solu-

tion for the international boundary line but envisages also the promotion of the economic development in border areas on both sides of the international boundary. It provides also for both ethnical groups — to the Yugoslav in Italy and to the Italian in Yugoslavia-an undisturbed development in their contacts with the nationalities or respective minorities in both states.